

CONTRIBUȚIA LUI VASILE GOLDIȘ (1862—1934) REFERITOARE LA PROGRAMUL NAȚIONAL ȘI LA TACTICA ACTIVISTA

II

În prima parte a studiului nostru¹ am prezentat ideile programatice expuse cu claritate de către Vasile Goldiș, referitoare la programul național și la tactica activistă². Prin aceasta am demonstrat că el a făcut parte din grupul neoactivist arădean, care avea ca principale obiective înfăptuirea solidarității naționale, refacerea alianței cu naționalitățile, întărirea și dezvoltarea instituțiilor economice și culturale ale românilor ardeleni și bănățeni etc., etc.³

În partea a II-a a lucrării noastre vom prezenta prin documentul din *Aneră* intenția lui Goldiș de a-și aplica în practică ideile privitoare la împlinirea idealului național.

După cum se știe, omul politic din Arad a participat și la tratativele⁴ pe care reprezentanții Partidului Național Român le-au dus cu guvernul de la Budapesta. El a fost autorul memoriului din 1910, publicat în *Românul* din 18 ianuarie 1911⁵, în care era definită poziția națională în acest dialog. După eșuarea tratativelor din 1910, purtate cu premierii Khuen-Héderváry și Lukács László, s-a intuit just forța „atelierului minții”; încrederea românilor în dreptatea cauzei pentru care luptă și creșterea rolului lor în Europa. În 10 iunie 1913, se va instala la „cîrma” Ungariei dualiste un nou guvern prezidat de contele István Tisza. Acesta a inițiat noi tratative cu reprezentanții poporului român (Partidul Național Român) care a prezentat un proiect de înțelegere⁶. Se dovedea încă o dată că tratativele nu erau altceva decît o tactică din partea lui Tisza pentru a contrabalansa jocul Vienei. După eșuarea tratativelor din 1913, prelungirea discuțiilor, care se vedeau lipsite de rezultate, îngrijora atît Viena cît și Bucureștii. De aceea, Czernin, ministrul Austro-Ungariei la București, propunea, la 15 ianuarie 1914⁷, la sugestia lui Brătianu, cel mult sistarea, dar nu ruperea tratativelor. Cu toate insistențele, tratativele sînt intrerupte la 17 februarie 1914 de către partea română.

¹ ActaMN, XXIV—XXV, 1987—1988, p. 731—738.

² Liviu Maior, *Mișcarea națională din Transilvania 1900—1914*, Cluj-Napoca, 1986, p. 51—59.

³ *Idem*, p. 59.

⁴ Gheorghe Șora, *Vasile Goldiș, militant pentru desăvîrșirea idealului național*, 1 Decembrie 1918, Timișoara, 1980, p. 180—185.

⁵ *Românul*, I, 1911, nr. 3 (5/18 ianuarie), p. 1—3.

⁶ Despre tratative vezi pe larg Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol. I, București, 1983, p. 315, 325, 329, 334.

⁷ *Idem*, p. 334.

În contextul acestor negocieri, Vasile Goldiș a elaborat și el un *Proiect de înțelegere*, mai radical și mai cuprinzător⁸.

Din acest proiect de tratative rezultă că Vasile Goldiș a fost implicat în purtarea tratativelor româno-maghiare, avînd un rol decisiv în luarea de hotărîri ferme pentru destinul național impunînd schimbarea tacticii în direcția activismului și afirmînd strategia faptei⁹. Astfel, eliberarea națională și unirea i se conturează tot mai mult și tot mai limpede ca un deziderat politic fundamental și ca o necesitate istorică obiectivă¹⁰. Acest lucru rezultă clar din proiectul lui de tratative pe care-l prezentăm în Anexă.

GHEORGHE ȘORA

ANEXĂ

PROIECTUL DE TRATATIVE ELABORAT DE VASILE GOLDIȘ, ALCĂTUIT DIN 31 DE PUNCTE

Inedit

1. Organizarea și funcționarea publică neîmpiedicată a partidului politic național român în toată țara.

2. Lege despre votul universal, egal, direct, secret și în comune. Atît în cazul acesta cit și în cazul dacă majoritatea actuală a camerei deputaților nu ar fi accesibilă pentru crearea unei legi electorale pe baza sufragiului universal, egal, direct, secret și în comune, ci ar afla de bine numai o lărgire oarecare a dreptului electoral, la arondarea cercurilor să se formeze cel puțin 50 de cercuri electorale românești în care votanții neromâni să fie în numărul posibil minimal. Arondarea acestor cercuri să se facă în cîntălegere cu comitetul partidului național român.

3. Dispoziții legislative prin care să se asigure curățenia alegerilor și libertatea voturilor.

4. Introducerea ex lege a usului limbii române în toate ținuturile locuite de români atît în administrațiune cit și în justiție cu deplina considerare a principiului că fiecare popor să fie judecat și administrat în limba sa maternă.

5. În ținuturile locuite de români aplicarea de funcționari români, iar dintre neromâni numai din aceia care posedă limba românească în grai și scris și aceasta o dovedesc prin atestat de la comisiuni examinatoare instituite anume spre acest scop și compuse numai din români cu titluri academice.

⁸ Proiectul de tratative elaborat de către Vasile Goldiș se află în *Arhiva Costică Blănaru*, din Arad, nepot după soție al lui Vasile Goldiș și în *Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române din Arad. Prezidiale*, 1914. Documentul nu este înregistrat. Pe pachetul de documente se află notat: *Problema pact 1914—1918*. Proiectul a fost găsit printre documentele ce au aparținut episcopului Ioan Papp din Arad.

⁹ Silviu Dragomir, *Correspondența fruntașului ardelean dr. Ioan Mihu cu Vasile Goldiș*, în *Fraților Alexandru și Ion Lapedatu*, București, 1936.

¹⁰ Despre contribuția acestuia la elaborarea documentelor privind tratativele româno-maghiare, vezi corespondența cu Ioan Mihu și Octavian Goga din 1910 și 1913, publicată în lucrarea *Vasile Goldiș, Correspondență (1888—1934). Scrisori trimise*, vol. I, Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Gheorghe Șora. Cuvînt înainte de Acad. Prof. Ștefan Pascu, Cluj-Napoca, 1992, p. 114—128 și 192—211; Gheorghe Șora, *Vasile Goldiș, militant...*, p. 181.

Pentru încongiurarea neînțelegerilor în această chestiune prin concluz al consiliului de miniștri să se stabilească pentru fiecare comitat locuit de români contingentul minimal al posturilor de funcționari de stat și administrativi la care vor trebui să se aplice românii, bine înțeles pentru cazul că s-ar afla reflectanți români cu cvalificațiunea recerută. Aceasta se va executa succesiv. În această afacere să se ceară proiect de la comitetul partidului național român.

6. Românii aplicați în funcțiuni de stat și administrative să fie îndrumați a lua parte la mișcările sociale și culturale românești, ca astfel să se înrădăcească în poporațiunea română convingerea că statul este prieten românilor și culturii românești.

7. Să se facă o lege care să asigure tuturor cetățenilor dreptul cel mai larg de întrunire și asociere, în care lege să se exprime principiul că locuitorii nemaghiari ai țării au dreptul deplin de a se asocia între sine întru apărarea și promovarea intereselor lor politice naționale, culturale și economice.

Și pînă atunci în înțelesul par.-ului 26 al articolului de lege XLIV din 1868 să nu se împiedece românii a se constitui în societăți private pentru promovarea intereselor lor culturale și economice, ci statutele acestui fel de societăți românești fără nici o greutate să fie prevăzute cu clauzula de aprobare din partea guvernului.

În special să se admită schimbarea statutelor societăților pentru crearea unui fond de teatru românesc în acel înțeles ca această societate să fie îndreptățită a organiza și susține o trupă teatrală ambulantă. Mai departe să se aprobe statutele fondului pentru ajutorarea ziariștilor români.

8. În ministerul de interne să fie aplicat un român în funcția de consilier ministerial (miniszteri tanácsos) pentru apărarea intereselor politice și administrative ale românilor.

9. Să se respecte autonomia bisericii gr.or.române din patrie și să se revoce toate acele ordinațiuni ministeriale care vatămă această autonomie. Asupra gravaminelor referitoare la vătămarea acestei autonomii să fie ascultat mitropolitul gr.or. român din Sibiu.

În special comunele bisericești *Hódmezővásárhely* și *Szentes* să se redeie sub iurisdicțiunea diecesei gr.or.române din Arad.

10. Să se înarticuleze în lege autonomia proprie a bisericii gr.catolice române din patrie.

11. Să se exopereze învoirea Coroanei pentru înființarea celor trei episcopii greco-orientale românești în Oradea Mare, Cluj și Timișoara.

12. Să se încuvințeze cererea congresului național bisericesc gr.or. român referitoare la alegerea pe viață a asesorilor referenți școlari și epitropești.

13. Să se revoce ordinațiunea fostului ministru de culte și instrucțiune publică contele Albert Apponyi referitoare la limba de instrucțiune în religie a elevilor gr.or. români de la școalele de stat și comunale și să se restituie dreptul bisericii gr.or și gr.cat. române din patrie de a catehiza exclusiv în limba română pe elevii aparținători confesiunii gr.or. și gr.cat. române ori la ce școală din patrie.

14. Cu scoaterea din vigoare a legilor școlare art. 38 din 1868, 28 din 1876, 26 din 1893 și 27 din 1907 să se creeze o nouă lege fundamentală și generală despre învățămîntul poporal, azile de copil, școala elementară poporală, școala de repetiție, școale economice, industriale, civile, preparandiale, pe baza principiului că în toate școalele populare instrucțiunea să se facă în limba maternă a elevilor, respectîndu-se dreptul confesiunilor, al comunelor, societăților și privaților de a înființa și susține școale populare de orice categorie, avînd susținători de școale dreptul exclusiv asupra disciplinării corpului de la școalele lor.

Și pînă atunci să se scoată din vigoare acele dispozițiuni ale articolului de lege XXVII din 1907 care, pe deoarte vatămă drepturile firești ale susținătorilor de școale, pe de altă parte fac imposibilă cultivarea poporului în urma pretențiilor imposibile ale legii în interesul instrucțiunii limbii maghiare. În special să se scoată din vigoare aliniatul 3 din par. 2, aliniatele 3, 4 și 5 din par. 18—29 inclusiv și 33.

Comisiunile municipale administrative și inspectorii regești de școale să primească îndrumări de la ministrul de culte și instrucțiune publică în acel înțeles că executarea articolelor de lege 27 din 1907 să porceadă cu blîndețe și echitate. Să se arondeze totodată și pînă la codificarea legii școlare fundamentale în școalele populare de stat și comunale precum și în preparandiile de stat elevii români să primească instrucțiunea din limba română într-un număr potrivit de ore.

15. La toate școalele medii de orice categorie care sînt în ființă pe teritoriul locuit de români, susținătorii școalelor (stat, confesiuni, comune, ori privați), să fie obligați a sistematiza la fiecare școală medie o catedră regulată pentru limba română. Profesorii aplicați la atare catedră să fie socotiți în șirul profesorilor ordinari defintivi și să fie salariați întocmai ca și ceilalți profesori ordinari defintivi ai institutului, iar studiul limbii române să fie obligat numai pentru elevii români. Planul de învățămînt pentru limba română să-l facă o comisie mixtă compusă din membri exmiși în număr egal din partea mitropoliei gr.or. române și a mitropoliei gr.cath. române sub președenția unui exmis al ministrului de culte și instrucțiune publică.

16. Statul să înființeze cel puțin 3 gimnazii de stat cu limba de propunere românească pe teritoriul locuit de români (1 în părțile ardelen, 1 în părțile ungurene și 1 în Banat). Și pînă atunci guvernul să contribuie cu ajutor material suficient la completarea gimnaziului gr. or.român din Brad.

17. În Ministerul de culte și instrucțiune publică să se înființeze o secție proprie pentru afacerile bisericești și școlare și culturale ale românilor, în care secție toți funcționarii să fie români din ambele confesiuni.

Asupra tuturor proiectelor de legi, regulamente și ordinațiuni care privesc afaceri bisericești școlare și culturale și care ar atinge și interesele de acest fel ale românilor, să se ceară opinia acestei secții ministeriale.

18. Modificarea legii de congruă cu respectarea autonomiilor bisericești și a intereselor preoțimii. Asupra acestei cestiuni să se ceară opinia celor doi mitropoliți români.

19. Din bugetul statului să se deie bisericii gr. or. române și celei gr. cath. române ajutoare în proporția în care primesc astfel de ajutoare bisericile protestante din patrie (Ungaria). Și pînă la aranjarea definitivă și justă a acestei afaceri să se pună în bugetul statului 1 milion de cor(oane) ca ajutor anual mitropoliei gr.or.române și 1/2 milion de cor. ca ajutor anual bisericii gr. cath. române.

20. „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român“ să i se deie din bugetul statului un ajutor anual de 50 mii cor. și „Societății pentru teatrul român“ asemenea un ajutor de 20 mii cor.

21. Din stipendiile statului o parte proporțională să se deie studenților români. În special nesmintit din stipendiile militare 40 și din stipendiile pentru academiile de muzică, pictură și belearte cîte 3 să se deie elevilor români.

22. Acțiunea de ajutorare economică a statului să se extindă și asupra ținuturilor românești.

23. Să se îndrume organele administrative a sprijini în măsură intensivă afacerile de asocieri economice în comune.

24. Modificarea legii de colonizare în acel înțeles ca în ținuturile locuite de români dacă statul cumpără sau are moșii pentru parcelare prioritate de drept la pămînturi să aibă poporatiunea din preajma acelora.

25. Modificarea legii despre apărarea și creșterea copiilor orfani și săraci în acel înțeles că copiii români de confesiunea greco-orientală să fie dați în creștere la familii române de această confesiune, iar copiii români de confesiunea gr.cath. să fie dați în creștere la familii române gr. catolice.

26. Legile și ordinațiunile ministeriale să se trimită comunelor românești în traducere bună românească.

27. Să se renunțe la maghiarizarea artificială și îndeosebi să nu se ceară de la slujbași (căile ferate, școale, geandarmerie etc.) maghiarizarea numelui lor de familie.

28. Legea despre numirea localităților să se modifice ori să se explice astfel ca în orice script, act oficios, ori carte școlară de orice conținut, scrisă în limba română, toate numirile de localități (orașe, comune, munți, dealuri, riuri etc., etc.) să se folosească numirea obicinuită în limba românească, punindu-se imediat în paranteză numirea oficioasă.

29. Tricolorul românilor din Ungaria, roșu, galben, albastru, ca simbol al naționalității lor românești să fie admis în folosință nu numai ca parte integrantă a îmbrăcămintei țărănești, ci și ca manifestare a naționalității. Ca drapel însă să se admită folosirea acestor culori numai perpendicular pe mîner, nu în paralel cu drapelul României.

30. Grațierea condamnaților politici români și sistarea proceselor politice puse în curgere. Să se avizeze totodată procurorii regești ca să nu inițieze procese politice în contra presei române decât numai în cazuri într-adevăr motivate.

31. Să se afle modalitatea garanției că drepturile și favorurile odată garantate românilor nu se vor lua prin ulterioare dispoziții legislative, guverniale ori administrative.

Vasile Goldiș

VASILE GOLDIȘ'S CONTRIBUTION REGARDING THE NATIONAL
PROGRAM AND THE ACTIVIST TACTICS (II)

(Abstract)

In the present work, it is pointed out Vasile Goldiș's (1862—1934) theoretical contribution to the intensification of the national struggle aiming the carrying out of the national desideratum: the unification of Transylvania, Crișana, Maramureș and Banat with Romania.

In the document here presented, it may be observed that he tried to put into practice his ideas about the national program and activist tactics, expressing the highest imperatives among which it distinguishes the justice and freedom for the Romanian nation in Transylvania.